

Kroniky a ich význam v spoločnosti

Historický vývin kroník a kronikárstva na Slovensku

Historik Pavol Dvořák v roku 1995 v úvode k vydaniu diela *Kroniky stredovekého Slovenska* sa takto zamyslel: „*Majú Slováci dejiny? Nie je to tak dávno, čo sa také otázky kládli; a nie bez zbytočných úmyslov, lebo ak by Slováci nemali dejiny, neboli by národom, a potom by nemali právo nárokovať si na nič, čo historickému národu patrí... S históriou Slovákov to naozaj nie je jednoduché. Nemali vlastný štát, žili v mnohonárodnom Uhorsku, aj ich dejiny sú súčasťou mnohonárodnej histórie. A v spoločnom to už tak býva, každý berie, čo môže. Kto čaká, oľutuje. Nebolo by múdre odriekať sa uhorských dejín Slovenska, a veľká škoda, že je to nemúdrost taká rozšírená. Nik Slovákov neodbremeni od povinnosti nájsť a vziať si zo spoločného, čo im patrí.*“

Slovo *kronika* pochádza z gréckeho slova *chronos* - čas a označuje záznam udalostí, údajov, osôb a javov významných pre evidovanie, poznanie a pochopenie spoločenskej oblasti v postupnom časovom slede. Pri vzniku boli kroniky vzácne najmä tým, že vznikali zväčša bezprostredne po významných udalostiach a tak tieto zachytávajú pomerne podrobne.

Kronika bola rozšíreným druhom najmä stredovekej literatúry. Pod týmto pojmom si predstavujeme pamätnú knihu opisujúcu udalosti v časovom slede, letopis alebo literárne dielo písané spôsobom letopisu. Má historicko-dokumentačný a kultúrno-politický význam. Kroniky sú prameňom poznania dejín našich predkov.

Stredoveké kroniky boli podrobnejšie, usilovali sa o súvislý opis udalostí a zachytenie prírodných súvislostí, pričom sa neraz porušovala chronologická postupnosť. Najvyšším typom stredovekých kroník po obsahovo-rozsahovej stránke bola tzv. *svetová kronika*. Zachytávala dejiny sveta od jeho vzniku až do času napísania kroniky. Pri opise najstarších dejov sa opierala o bibliu a bola viac filozofiou dejín ako opisom konkrétnych historických udalostí. Väčšina kroník sa zaoberala užšie vymedzenou problematikou, opisom minulosti ríše, krajiny, národa, dynastie, rodu, mesta, kláštora a pod. Vznikla zväčša na kráľovských a kniežacích dvoroch, vo významných kláštoroch a v neskoršom stredoveku aj v mestách. Pri vypracúvaní kroník sa kronikári opierali iba o autopsiu alebo ústne podanie, ale aj o iné kroniky, ktoré obsahovali údaje vzťahujúce sa k danej problematike, alebo ju dopĺňali, opisovali predchádzajúci vývoj. Mnohé stredoveké kroniky boli zväčša kompiláciami, obsahovali len málo pôvodných údajov. Prevládali v nich údaje prevzaté zvyčajne bez udania

prameňa. Kronikári sa usilovali podať udalosti tak, aby sa do priaznivého svetla dostala inštitúcia alebo spoločenstvo, ktorého minulosť bola predmetom ich záujmu. Preberané údaje upravovali, aby slúžili ich zámerom, najmä poukázanie významného zástoja a činov panovníkov, národom dynastií a pod. Vzájomnú závislosť kroník skúma a kriticky hodnotí kodikológia.

Najstaršou kronikou, ktorá sa svojim obsahom dotýkala minulosti Slovenska, bola *Fredegarova kronika* zo 7. storočia. Informovala o Samovej ríši. Významné údaje o Veľkej Morave obsahovala *kronika Opáta Reginona* (do 906) a jeho pokračovateľov, pre začiatok 11. storočia *kronika mereburského biskupa Dimitra* (do 1018). Prvé kronikárske spracovanie najstarších dejín Maďarov vrátane ich vpádu do Dunajskej kotliny a do východnej časti Veľkej Moravy označované ako *Gesta Hungarorum* poznáme iba z neskorších kroník. Vzniklo v druhej polovici 11. storočia. Pre 11. storočie našich národných dejín bola významná *Kosmova kronika česká* (do 1123), čiastočne *Gallova kronika* zo začiatku 12. storočia. Uhorské kroniky, ktoré sa najobširnejšie zaoberali príchodom starých Maďarov do Dunajskej kotliny, boli *Anonymova kronika*, napísaná začiatkom 13. storočia, pravdepodobne notárom kráľa Bela III. a *kronika Šimona z Kézy* vzniknutá v rokoch 1272 – 1290. V 13. storočí vznikla *Uhorsko-poľská kronika* od malopoľského mnícha v ktorej sa sústreďuje na výklad dejín o Attilovi a na obdobie vlády Štefana I. V tomto období vyšla *Stičnianska kronika*, pravdepodobne od člena cisterciánskeho rádu.

Kronikárska spisba zaznamenala pozoruhodný rozvoj v 14. storočí. Najvýznamnejšia je kronikárska skladba označovaná ako *Kompozícia kroniky 14. storočia*, *Zložená kronika* alebo jednoducho *Kronika 14. storočia*. Pôvodnú Kroniku 14. storočia poznáme z neskorších odpisov. Významný bol súbor uhorských kroník 14. storočia, medzi ktoré patrí *Dubnická kronika*, nájdená v illesházyovskej knižnici v Dubnici nad Váhom, *Bratislavská kronika*, nájdená v rukopisnej zbierke Bratislavskej kapituly a *Viedenská maľovaná kronika* z čias Ľudovíta Veľkého. *Knauzova kronika* asi z 2. polovice 15. storočia podávala pomerne stručné udalosti od príchodu starých Maďarov do konca 14. storočia.

Najvýznamnejším uhorským kronikárom 14. storočia (v čase najväčšieho rozkvetu kroník) bol magister Ján (Apród) z dnešných Šarišských Sokoloviec, autor *Životopisu Ľudovíta I. Veľkého*. Zastával viaceré cirkevných hodností, ako archidiakon sedmohradskej cirkvi, ostrihomský generálny vikár, bol tajným notárom kráľa Ľudovíta, vzdelaným literátom a historikom, a spolupracovníci v kancelárii ho oslovovali – Tót. Teda Slovák; pochádzal zo slovenského prostredia a zrejme vedel aj po slovensky.

Pretože predmetom prvoradého záujmu stredovekých kronikárov boli vtedajšie organizované inštitúcie, slovenskú kroniku v pravom zmysle slova nemáme.

V druhej polovici 15. storočia vynikal v kronikárskej tvorbe magister Ján z Turca, rodák z Pýru v Hontianskej stolici, ktorý pôsobil vo funkcii notára v premonštrátskom kláštore v Šahách a neskôr sa stal hlavným notárom krajinského sudcu na kráľovskom dvore.

Novú etapu v domácej historiografii koncom stredoveku znamená tvorba talianskych humanistických historiografov na dvore Mateja Korvína a Vladislava II. V roku 1488 – 1490 je to Peter Ransanus, ktorý do svojho rozsiahleho diela Anály všetkých čias zahrnul ako ich 61. knihu. Prehľad uhorských dejín skladajúcich sa z 37 kapitol. Monumentálnym dielom humanistickej historiografie sú Dekády uhorských dejín od Antonia Bonfiniho (28 kníh), ktoré autor ukončil v roku 1491 – 1496.

Charakter kroniky mal opis mediarskeho podniku v Banskej Bystrici a celkovej politickej situácie v 1. polovici 16. storočia od J. Derschwama z roku 1563 a denník J. Závodského, tajomníka palatína Juraja Thurzu, o udalostiach z rokov 1586 – 1624.

Po rozšírení vzdelanosti sa objavilo aj ľudové kronikárstvo. Najbežnejším kronikárstvom boli mestské a cirkevné kroniky. Aj stanovy niektorých učených spoločností zaväzovali ku kronikárskej činnosti. Začiatkom 19. storočia si kroniku písala slovenská vlastenecká mládež. V polovici 19. storočia vznikli aj na Slovensku obecné kroniky. Povinne sa do nich zapisovali nariadenia úradov. Dopĺňali ich rodové kroniky a kroniky spoločenských inštitúcií a závodov.¹

Spišské kronikárstvo

Za teritoriálne slovenské kroniky môžeme považovať zväčša nemecky písané spišské kroniky. Vznikli tu kroniky rozmanitého zamerania: osobné (Konrád Sperfogel, Daniel Türk, Klement Klein), náboženské (Juraj Moller), mestské (Gašpar Hain), spišské (Joachym a Izrael Leibitzer) a rodinné (J. Buchholtz st. a ml.).

Najstaršou zo spišských kroník je *Spišskosobotská kronika* z 2. polovice 15. storočia. Hlavným prameňom kronikára bola Kronika 14. storočia. Z nej čerpal údaje k dejinám Uhorska od obdobia vlády Štefana I. až do roku 1330. Navyše kronikár zaznamenal viaceré udalosti vzťahujúcich sa k dejinám Spiša do roku 1457.

Veľmi bohaté regionálne údaje pre 2. štvrtinu 16. storočia obsahovali kroniky levočských mešťanov Konráda Sperfogla a Daniela Türka. Konrád Sperfogel prišiel do

¹ *Encyklopédia Slovenska* III. zväzok, K – M, Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1979;

Levoče na prelome 15. a 16. storočia z Kostnice. V priebehu rokov 1515 – 1537 viackrát zastával funkciu člena mestskej rady a richtára. V Kronike priblížil mnohé stránky dejín mesta Levoče, ale i politické, hospodárske, náboženské a kultúrne dianie v širšom regióne. Pozoruhodný je napr. opis udalostí v čase reformácie. Veľkú hodnotu majú aj denníkové záznamy levočského mešťana Daniela Türka z rokov 1548 – 1559, najmä zo stavovských snemov. Sperfoglovej kronike sa však nevyrovnajú.

Medzi skvosty patria aj diela Juraja Mollera a Gašpara Haina. Moller, levočský rodák a farár (cca 1530 – 1558) chronologicky zobrazil priebeh reformácie v Levoči a na Spiši od roku 1528 do 16. storočia. Mollerovu kroniku, tzv. *Matriculu Mollerianu* ďalej viedli jeho nástupcovia vo funkcii seniorov fraternity farárov 24 spišských miest a mestečiek až do roku 1674, do víťazstva rekatolizácie. *Zipserische oder Leutschauerische Chronica und Zeitbeschreibung* Gašpara Haina je nesporne vyvrcholením kronikárskej práce. Gašpar Hain bol rektorom, notárom a richtárom a v kronike sa venoval dejinám Levoče. Použil mestský archív a iné pramene, ktoré vypočítal na titulnom liste. Neopomenul v nej akúkoľvek podrobnosť z dejín svojho mesta.

Rodinná kronika Juraja Buchholta st. a ml., otca a syna, *Historischer Geschlechts – Bericht*, okrem rodinných udalostí sa zaoberala kežmarskými a spišskými udalosťami od polovice 17. storočia do roku 1755. Ide o originálny prameň vydaný v roku 1904.

Dielo Joachyma Leibitzera (-1626), rektora v Levoči a v Starej Lesnej a jeho syna Izraela (-1646), kazateľa v Huncovciach a vo Vrbici, tzv. Leibitzerova kronika napísaná v roku 1637 nedosahovala úroveň Hainovej kroniky, keďže bola veľmi široko koncipovaná.²

Kronikársky charakter má Liber memorabilium od rímskokatolíckeho farára zo Spišskej Soboty Vojtecha Pische (1816 – 1880).³

Obecné kroniky a právna úprava kronikárstva

Obecné kroniky sú systematickými záznamami o súčasných udalostiach miest a obcí. Pred prvou svetovou vojnou patrilo písanie kroník automaticky do povinností richtára a prisázných. Vedením kroniky bolo poverený „písmak“, zvyčajne učiteľ alebo iný významný občan požívajúci všeobecnú vážnosť a dôveru.

Povinnosť založiť a viesť obecnú kroniku vo všetkých obciach a mestách ČSR bola nariadená zákonným článkom 80/1920 Zb. z. a n. 30. januára 1920. Dôležitosť tohto zákona

² JANKOVIČ, Vendelín. *Spišská historiografia*. In MARSINA, Richard. *Spišské mestá v stredoveku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 159-162.

³ JANKOVIČ, Vendelín. *Vojtech Pisch (1816 – 1880) a jeho Liber memorabilium*. In *Slovenská archivistika*, roč. 6, 1971, s. 283-300.

bola zdôraznená vládny nariadením 211/1921 Zb. z. a n., v § 1. tento zákon určoval zriadiť v Čechách od roku 1922 a na Slovensku od roku 1932 pamätnú knihu na náklady obce a ustanoviť kronikára. Doplňujúce nariadenia boli vydané v rokoch 1926 č. 122.855-V z 9. decembra 1926 vládny výnos z 13. apríla 1927 č. 43214 a č. 31 899 z 30. augusta 1928. Tieto nariadenia určili kronikárovi na pomoc a zároveň kontrolu trojčlennú komisiu zloženú zo starostu a dvoch občanov, pričom museli byť zo zastupiteľstva. Vládnym nariadením č. 169 z roku 1932 boli vydané osobitné smernice pre Slovensko s povinnosťou založiť obecné kroniky najneskôr od roku 1933. Zaujímavosťou je, že nariadenie z 23. marca 1933 nepripúšťalo „osolobodenie“ od povinnosti kronikára, pripúšťalo iba smrť alebo neschopnosť viesť ďalej kroniku v prípade ťažkej choroby alebo uväznenia kronikára. Slovenský štát v rokoch 1933 – 1945 preberal zákon o kronikách v plnom znení a nič na nich nezmenil. Za prvej Československej republiky sa do kronikárskej práce zapojila najmä miestna inteligencia – učitelia (aj z potrieb výučby vlastivedy, ktorá vychádzala z regionálneho princípu).

V rokoch 1949 – 1950 ČSR zákony prebrala tak ako boli stanovené v rokoch 1920, ale vydala k nim pokyny Povereníctva informácii a osvety zo 7. marca 1950 č. 1949 – 1950 – 4, ktoré zakázalo používať kroniky písané na Slovensku do roku 1945 a pod trestom uplatnenia zákona o ochrane republiky (vlastizrady) ich poskytnúť na verejné použitie. V tomto období „zmizli“ mnohé kroniky. Zákon o vedení obecných kroník platil však aj naďalej. O kronikách pojednával aj obežník zn. 353-1-950 ARch. Č. 494 Povereníctva vnútra z 18. apríla 1950. Jediná novinka bola v tom, že sa rozčlenila na pamätnú knihu, v ktorej boli vedené zápisy o vítaní do života, sobášoch, významných návštevách, fotodokumentácia a na kroniku, ktorá obsahuje iba zápisy. Posledná úprava bola vydaná 5. januára 1955 – 0 – II/1, ktorá v 8 bodoch rušila všetky nariadenia vydané v rokoch 1945 – 1955 a ponechávala v platnosti zákon z roku 1920, iba zmenila názvoslovie – názov republiky a zmenila výkonný orgán ako národný výbor.

Povereníctvo kultúry vydalo 5. januára 1956 Smernice pre vedenie obecných kroník s podrobnými smernicami (Smernica č. 32367/1955-0-II/1 Povereníctva kultúry z 5. januára 1956). V roku 1958 v rámci takzvaného procesu premeny štátnej správy bolo vydané nariadenie o stiahnutí kroník do štátneho ústredného archívu. Tieto často obce zatajovali a uschovali v súkromných rukách, pretože by boli poslúžili častokrát ako dôkaz na prenasledovanie ľudí.

Novela vyšla až v roku 1983 – 31/6502 MK (MK 6502/1983-31 z 9. decembra 1983), ktorá potvrdila platnosť zákona z roku 1920 s úpravami. V období socializmu sa popri

obecných a mestských kronikách písali kroniky závodov, kultúrnych inštitúcií, JRD, spoločenských a záujmových organizácií.

Úprava kroník a ich vedenia sa do súčasného roku 2018 riadila zákonom č. 369/1990 Zb. z. o obecnom zriadení, ktorý bol upravený a doplnený §43 citovaného zákona z 22. novembra 1994. Novela zákona o obecnom zriadení bola schválená SNR 1. februára 2018 Z. z., uverejnená v Zbierke zákonov SR 9. marca 2018 pod číslom 70/2018 Z. z. s účinnosťou od 1. apríla 2018 do 31. decembra 2018. Tu je v §4 Samospráva obce v bode s uvedené: Obec pri výkone samosprávy najmä: vedie kroniku v štátnom jazyku, prípadne v jazyku národnostnej menšiny. Zároveň bol zrušený: 1/ Zákon č. 80/1920 Sb. o pamětních knihách a 2/ Vládní nařízení č. 169/1932 Sb. o pamětních knihách obecních.⁴

Písanie kroniky v praxi v podmienkach obcí a miest⁵

Kronikár je úradná osoba, ktorá má záľubu v regionálnej histórii. Je všeobecne rozhladený, ovláda slovenský jazyk. Je vhodné, aby mal minimálne stredoškolské vzdelanie s maturitou. Častá výmena kronikára je nežiaduca

Zavedenie novej kroniky

Výdavky so zavedením kroniky a kronikárskou činnosťou hradí obec zo svojho rozpočtu. Na finálny výtlačok a aj na sprievodnú dokumentáciu sa používa „archívny“ papier s označením ∞. Optimálne rozmery kroniky sú 43 x 33 cm, 1 zväzok najviac by mal mať maximálne 500 listov. Na tvrdej väzbe môže byť štátny znak, resp. erb obce. Strany je potrebné očíslovať. Honorár je podľa dohody s mestom, resp. s obcou.

Získavanie podkladov

Kronikár sa má zúčastňovať obecných podujatí. Využíva zápisnice zo zastupiteľstva, komisií, politických strán, spoločenských organizácií a pod. Ak využíva tlač, tak je potrebné uviesť bibliografické údaje – autor, názov článku, názov novín, ročník, dátum, číslo, strana. Je vhodné, aby využíval poznatky získané zo štátnych, súkromných archívov a archívov podnikov a inštitúcií. Je možné, aby využíval aj internet. Vítané je získavanie ústnych informácií. Nie je žiaduce, aby zo všetkých spomenutých zdrojov preberal ich obsah

⁴ *Pedagogická encyklopédia Slovenska 1, A – O*, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1984 a príslušné zákony podľa textu.

⁵ Nasledujúci text má odporúčajúci charakter

doslovne. V opačnom prípade sa jedná o plagiátorstvo, ktoré je trestné. V kronike je potrebné uviesť zdroj informácií.

Vedenie kroniky

Kroniku možno viesť: 1/Chronologicky – opis tak, ako udalosti prebiehali 2/Formou súhrnných ročných záznamov. Pri písaní je potrebné používať slovenský jazyk, resp. jazyk príslušnej menšiny, podľa dohody s obecným úradom, avšak vždy v gramaticky správnej podobe. Kroniku je možné písať dokumentačným atramentom alebo na počítači. Text je potrebné vytlačiť na laserovej tlačiarni. V elektronickej podobe je potrebné kroniku zálohovať na CD, externom disku alebo na kľúči a vytvoriť viac kópií: pre obec, pre kronikára, pre štátny archív a jednu študijnú kópiu, ktorá je k dispozícii na úrade, resp. podľa dohody v príslušnom štátnom archíve.

Kompletizácia a spracovanie kroniky

Uzávierka celého procesu je do konca nasledujúceho roka. Spracovaný záznam sa predkladá na pripomienkovanie tomu, koho určila obec. Po dopracovaní pripomienok, kronikár odovzdá kroniku obecnému zastupiteľstvu.

Členenie kroniky

- ▶ 1. Obsah
- ▶ 2. Zoznam skratiek
- ▶ 3. Z prejavov primátora mesta
- ▶ 4. Príroda a prírodné javy
- ▶ 5. Zasadanie mestských orgánov
- ▶ 6. Činnosť mestského úradu
- ▶ 7. Vzácne návštevy
- ▶ 8. Spoločensko-politické dianie
- ▶ 9. Štatistika
- ▶ 10. Priemysel, obchod, služby, propagácia, informatika
- ▶ 11. Finančné záležitosti
- ▶ 12. Doprava
- ▶ 13. Stavebníctvo a architektúra
- ▶ 14. Byty a bytové hospodárstvo
- ▶ 15. Poľnohospodárstvo

- ▶ 16. Lesné hospodárstvo
- ▶ 17. Ochrana životného prostredia
- ▶ 18. Cestovný ruch a aktivity spojené s Európskou úniou
- ▶ 19. Školstvo a vzdelávanie
- ▶ 20. Kultúra
- ▶ 21. Zo života cirkevných zborov
- ▶ 22. Sociálne záležitosti
- ▶ 23. Zdravotníctvo
- ▶ 24. Jubileá
- ▶ 25. Personálne záležitosti
- ▶ 26. Trestná činnosť a ochrana bezpečnosti
- ▶ 27. Činnosť klubov, zväzov a združení
- ▶ 28. Telovýchova a šport

Úprava kroniky

1. strana

- ▶ Kronika mesta XXXX 2008
- ▶ Tento zväzok Kroniky mesta Poprad obsahuje strán
- ▶ slovom:

2. strana

Kronikár:

Narodený:

Povolanie:

Funkciu kronikára začala vykonávať v roku XXX

Funkciu kronikárka ukončil:

Rukopis a úprava:

Obsah:

Obsah

Zoznam skratiek

Z prejavov primátora mesta/obce

Príroda a prírodné javy

Zasadanie mestských orgánov

Činnosť mestského úradu

Vzácné návštevy

Spoločensko-politické dianie

Štatistika

Priemysel, obchod, služby, propagácia, informatika

Finančné záležitosti

Doprava

Stavebníctvo a architektúra

Byty a bytové hospodárstvo

Stavebníctvo a architektúra

Byty a bytové hospodárstvo

Poľnohospodárstvo

Lesné hospodárstvo

Ochrana životného prostredia

Cestovný ruch a aktivity spojené s Európskou úniou

Školstvo a vzdelávanie

Kultúra

Zo života cirkevných zborov

Sociálne záležitosti

Zdravotníctvo

Jubileá

Personálne záležitosti

Trestná činnosť a ochrana bezpečnosti

Činnosť klubov, zväzov a združení

Telovýchova a šport

Príroda a prírodné javy

Zasadanie mestských orgánov

Činnosť mestského úradu

Vzácné návštevy

Spoločensko-politické dianie

Štatistika

Priemysel, obchod, služby, propagácia, informatika

Finančné záležitosti

Doprava

Zoznam skratiek

a. s. – akciová spoločnosť

BK – basketbalový klub

b. m. – bežné metre

CVČ – Centrum voľného času

CVPP – Centrum výchovy a psychologickéj prevencie

CR – cestovný ruch

cm – centimeter

Chyby pri písaní kroník

- ▶ nedodríavanie pravopisu (hlavne veľké písmená)
- ▶ pri počítačovom spracovaní nedodríavanie technických noriem (medzery, bodky, čiarky)
- ▶ písanie skratiek krstných mien
- ▶ rôzne údaje o jednej veci
- ▶ neproporcionálne texty
- ▶ lepenie fotografií a dokumentov do kroniky
- ▶ písanie rovnako buď v 1. sg. (prvej osobe jednotného čísla) alebo v 1. pl. (prvej osobe množného čísla)
- ▶ lepenie fotografií do kroník

Vítané je:

1/ vyhotovenie menného, miestneho a vecného registra

2/ výstrižková služba (v nej kompletne označenie zdroja)

3/ doplnenie kroniky iným dokumentačným materiálom (plagáty, filmy a pod.)

PhDr. Zuzana Kollárová, PhD.

Štátny archív v Prešove, pracovisko Archív Poprad

Sobotské nám. 18, 20

058 01 Poprad